

Жамбыл облысының киелі орындарын зерттеу

Ортағасырларда Талас және Шу өңірлерінен Жібек Жолының бір тармағы Түркі жолы өтті. Түркі жолының басты жолға айналуының себебі, ең алдымен Шу, Талас өңірінің түркі қағанаттарының ата жұртына айналып, қағандардың ордаларының осында орналасуы еді. Бүгінгі таңда түркі халықтарынан бізге жеткен тарихи ескерткіштер Талас, Шу өңірлерінде кеңінен таралған.

Ашық аспан астында тұрған бұл ескерткіштер қала-қоныстар, жерлеу орындары, ғұрыптық ескерткіштер ретінде көрініс табады. Ортағасырларда бұл аймақта көптеген қалалар мен елді мекендер бой көтеріп, көркейіп, ірі мәдени ошақтар қалыптасып, қолөнер мен сауда-саттықтың дамуына мол мүмкіндіктер ашылды. Ортағасырлар кезеңінде Қазақстанда гүлденген көптеген қалалар өмір сүрді. Олардың тамаша архитектуралық үйлесімділіктері, сарайлары, мешіттері, ұлық кесенелері, медреселері, ұстаханалары, шеберханалары кімді болмасын таңқалдырмай қоймаған. Талас және Шу өңіріндегі ортағасырлық қалалар мен жазғы жайлаулар жайында жазба деректерде мәліметтер баршылық. Сондай-ақ Талас, Шу өңірінің түркі халықтарынан қалған ескерткіштері едәуір зерттеліп, нәтижесінде бірқатар ғылыми еңбектер де жарық көрді.

Қазақстан тарихында жарқын оқиғалардың бірі - жазба деректерде көрсетілген ортағасырлық қалалық мәдениет пен қалалардың табылуы еді. Қазақстан тек көшпелілер Отаны деп кешегі күнге дейін айтылып келген пікір жоққа шығарылып, жеріміздің өзіндік далалық өркениеттің бесігі болғандығы айқындалды. Ол өркениет диқан мен малшы, қала мен дала мәдениеттерін бойына сіңіре білді.

Талас және Шу аңғарларындағы қалалар жиынтығы үлкен бір топты құрайды деп айтсақ қателеспейміз. Талас өңірінде күні бүгінге дейін сақталған және ортағасырларда Қазақстан территориясында ірі мәдениет орталығы болған ортағасырлық қалашық – Қостөбе қаласы. Бұл қала жайындағы мәліметтер Х ғасырлардың аяғына жататын жазбаларда кездеседі. Қостөбе қалашығы туралы ортағасырлық географтар, тарихшылар мен саяхатшылар да көптеген мәліметтер қалдырған

Қостөбе қалашығы (аэрофотосурет 2019 ж.)

Қала өзінің ортағасырдағы алар орны мен тарихи-мәдени өркениетінің биік дәрежеде дамығанының нәтижесінде 2014 жылы ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілді. Қостөбе VI – XII ғасырлардағы көне қала орны. Байзақ ауданындағы Сарыкемер ауылының шығыс жағында, Талас өзенінің оң жағалауында орналасқан. Қалашық VI ғасырда Түркістанға қоныс аударған бұхар соғдылары негізін қаланған Жамукат қаласы деп аталды.

Бертін келе, Қостөбе қалашығы аталған Жамукат қаласы 1938 жылы А.Н.Бернштам; 1985 – 87 ж., 2000 жылдары К.М.Байпаков сынды атақты археологтар зерттеген болатын. 1985-1987 жылдары жұмыстар барысында ескерткіштің топографиясы туралы жаңа деректер алынған. Қостөбе қалашығы Талас алқабындағы ірілерінің бірі екендігі мәлім болды. Оның топографиясы, жеке тұрған күмбез тәріздес дөңес (от ғибадатханасы болуы мүмкін) пен бекіністік қабырғаның солтүстігіне қарай орналасқан некропольдер қоса алғанда, Суяб пен Навакет қалаларына баланған Шу алқабының Ақбешім мен Красная речка қалажұртының топографиясына жақын.

Қаланы қоршаған ұзын қамалы, рабад, шахристан, орталық бөлігі, от храмы мен төңірегінде қорымдары бар. Қаланының негізгі шаруашылық бөлігі ор мен мұнаралы қабырғалар арқылы қоршалған аумағы 460x375 м келетін биік алаң және орталық бөлігі төртұрышты шағын төбе түрінде сақталған. Ішкі қамалдағы археологиялық зерттеулерден VI-XIII ғасырлар кезіндегі сәулетті құрылыс нысаны ашылған. Қала құрылысының төменгі қабаты VI-VIII ғасырларда салынған. Ол айналма дәліздер, тұрғын бөлмелер мен шаруашылық жайлары бар қамал сарайы болған. Ішкі қамалдағы ою-өрнек жергілікті сәулет өнерінің дамығанын көрсетеді. Өсімдік пен геометриялық ою-өрнектің жиі кездесуі, ислам дінінің ықпалы болса керек. Сәулет өнерінде Орта Азиялық нақыштардың ең озық үлгілері айқын байқалады. Бұның өзі Талас өңірінде сәулет өнері жоғарғы деңгейде болғанын көрсетеді. Ең жоғарғы қабаттан табылған тиындар мен қыш бұйымдар оның XIII ғасырдың басына дейін өмір сүргендігін дәлелдейді. Қазба барысында қамыс пен ағаш күлінің жиі кездесуіне қарағанда қала калың өрттің немесе соғыс салдарының қираған болуы ықтимал.

Қостөбе қалашығы (археологиялық қазба жұмыстар)

Қорыта айтқанда жалпы қалашыққа әсер ететін теріс антропогендік және табиғи факторларға қарамастан, қалашық жақсы күйде сақталған. Тараз қаласына жақын орналасуы, оның гүлденуіне үлкен әсер еткені сөзсіз. Қала өмірі монғол шапқыншылығын кейін тоқтай бастаған. Қалашық Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан және Орта Азия, Таяу және Орта Шығыс қалаларымен сауда, мәдени байланыста болған ең ірі саяси және экономикалық орталықтың бірі болған. Елбасының Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында мәдени-географиялық тарихи нысандарды «Халықтың рухани қорғанышы және ғасырлар бойына сіңіріп келе жатқан мақтанышы» екендігін атап өтті. Қазіргі уақытта «Ежелгі Тараз ескерткіштері» тарихи-мәдени қорық-музейінің нысандарының бірі Қостөбе қалашығының жергілікті археологтармен қатар әлемдік деңгейдегі археологтардың назарын өзіне аудартып отыр. 2000 жылдан асып түсетін тарихы бар киелі Тараз қаласында орналасқан осы іспеттес қалашықтардың тарихын зерттеу, жандандыру, насихаттау біздің міндетіміз деп білемін. Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан Қостөбе қалашығы тарихи, стратегиялық маңызы өте жоғары ескерткіш екенін білу үшін тиісті деңгейде көңіл бөліп, туристік нысанға айналдыра білсе пайдасы мол нысандардың бірі болары анық.

**«Ежелгі Тараз ескерткіштері» тарихи-мәдени
қорық-музейінің ғылыми қызметкері
Ұлжалғас Шаизхан**